

DLA doktori értekezés tézisei

Varró Katalin

A hegedű szerepe a 20. század első felében Igor Stravinsky, Alban Berg és
Bartók Béla hegedűversenyeinek tükrében

Témavezető: Dr. Kovács Sándor

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola

Budapest
2018

I. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

Berg és Stravinsky hegedűversenyéről magyar nyelven megjelent tudományos írások száma csekély, s azok a publikációk, melyekben az említett darabok helyet kaptak, leginkább ismertető funkciót töltenek be.

Míg Stravinsky *Hegedűversenyének* keletkezési körülményeit taglaló textus a legtöbb – a bibliográfiában megadott – forrásban valamilyen formában helyet kapott, addig csak elvétve találtam olyan anyagot, mely a darab elemzésére is kiterjed. Ebben a tekintetben Borisz Jarusztovszkij Stravinsky-ról megjelent életrajzi könyvének (*Igor Sztravinszkij*. Budapest: Zeneműkiadó, 1968.) pár oldala és Szabó József munkája („Igor Stravinsky: Hegedűverseny.” In: Kroó György (szerk.): *A hét zeneműve 1979/2 április-június*. Budapest: Zeneműkiadó, 1979. 97-105.) releváns, melyekben említésre kerülnek a legfontosabb formai részek. Stravinsky koncertjének zenei szövetéről legtöbbet Charles M. Joseph *Stravinsky and Balanchine: A Journey of Invention* (New Haven: Yale University Press, 2002.) című könyvéből lehet megtudni.

Berg *Hegedűversenye* kapcsán a fellelhető leghasznosabb irodalmi mű Anthony Pople *Berg: Violin Concerto* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996.) című könyve, amely mély részletességgel vizsgálja a darabot Willi Reich és Douglas Jarman kutatásaira alapozva, emellett feltérképezi az 1930-as évek zenei életképét, stílusát. Willi Reich könyvében (*The Life and Work of Alban Berg*. London: Thames and Hudson, 1965.) olvasható az 1935-ben Berg kérésére írt ismertető szöveg a *Hegedűverseny*ről; az elemző részt 1936 tavaszán Webern útmutatásaival vetette papírra Reich. Theodor W. Adorno *Der getreue Korrepetitor: Lehrschriften zur musikalischen Praxis* (Frankfurt: S. Fischer Verlag GmbH, 1963.) című könyvében megtalálhatjuk Adorno gondolatait Berg versenyművéről.

A magyar nyelvű Bartók irodalom a másik két zeneszerzőével ellentétben hatalmas, mégis a *Hegedűverseny* tekintetében a Bartók kutatók sokkal inkább koncentráltak egy-egy speciális téma kibontására, mint átfogó tanulmány készítésére. Lampert Vera írása („Bartók Béla: Hegedűverseny.” In: Kroó György (szerk.): *A hét zeneműve 1974/4*. Budapest: Zeneműkiadó. 1974. 56-66.) tekinthető leginkább komplexnek, de ezt az 1974-ben közölt anyagot az író később a Bartók kutatás eredményeinek megfelelően átdolgozta, mely egy angol nyelvű tanulmánykötetben kapott helyet („Second Violin Concerto.” In: Malcolm Gillies (szerk.): *The Bartók Companion*. Portland: Amadeus Press, 1994. 515-525.) Lendvai Ernő „Nagyszonátaforma. Hegedűverseny” című munkájában (In: *Bartók költői világa*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1971.) részletes formai elemzésre törekedett. Somfai László tanulmányai a „Három vázlat 1936/37-ből a Hegedűversenyhez” és a „Variációs stratégia a Hegedűverseny II. tételében”, (In: *Tizennyolc Bartók tanulmány*. Budapest: Zeneműkiadó, 1981.) alapvető jelentőséggel bírnak. A zenetudós, *Bartók Béla kompozíciós módszere* (Budapest: Akkord, 2000.) című könyvében számos hasznos kutatási eredményt találhatunk a *Hegedűverseny* kapcsán. Orbán György munkája („A Hegedűverseny és a dodekafónia.” In: László Ferenc (szerk.): *Bartók dolgozatok*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1974. 85-102.) szintén a darab egy speciális területének vizsgálatára koncentrálódik. Michael Steinberg könyvében (*The Concerto: A Listener's Guide*. Oxford: Oxford University Press, 2000.) mindhárom általam vizsgált hegedűverseny ismertetője helyet kapott.

Bár disszertációmban Bartók hegedűversenyei közül az 1930-as években komponált darabját tekintem elsődleges forrásomnak, nem tehetem meg, hogy említés nélkül hagyjam két tételes posztumusz versenyművét. Ezt a darabot kutatva egyetlen olyan írásra bukkantam, ami a művet önmagában vizsgálja és nem a *Két Portréval* való kapcsolatának bonyolult szálait próbálja kibogozni: Günter Weiss-Aigner. „The „Lost” Violin Concerto” (In: Malcolm Gillies (szerk.): *The Bartók Companion*. Portland: Amadeus Press, 1994. 468-476.)

II. FORRÁSOK

Az első magyar nyelven megjelent, Stravinsky életútját és munkáit ismertető könyvből, Fábíán László *Igor Sztavinszkij* (Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1963.) című írásából, valamint a zeneszerző Robert Craft-tal folytatott beszélgetéseiből (*Beszélgetések*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1987.) és Stravinsky *Életem* (Budapest: Gondolat, 1969.) című könyvéből a szerzőt jobban megismerhettem, amely hozzásegített ahhoz, hogy a *Hegedűverseny* elemzésekor figyelembe vegyem az alkotót. „A kutatás előzményei” szakaszban említett elsődleges forrásokon túl Eric Walter White: *Stravinsky. A zeneszerző és művei* (Budapest: Zeneműkiadó vállalat, 1976.) című könyve volt kiemelten hasznos számomra. A New York City Ballet által színpadra vitt *Stravinsky Violin Concerto* előadás 1978-ban rögzített videó felvétele (<https://www.youtube.com/watch?v=0BaWNHJiL1o> utolsó megtekintés dátuma: 2017. 06. 26.) volt segítségemre a versenymű baletté válásáról szóló fejezet megírásakor. Haszonnal forgattam továbbá Edwin Corle: *Igor Stravinsky*. (New York: Duell Sloan and Pearce, 1949.) és Charles M. Joseph: *Stravinsky Inside Out* (New Haven: Yale University Press, 2001.) című munkáját. A zenemű tanulmányozásának alapját a Manfred Karallus szerkesztette és az Edition Eulenburg által közreadott kispártitúra, valamint Samuel Dushkin kijelölésével a Schott-nál megjelent szólóhegedű kotta és a hozzá tartozó zongorakivonat adta.

Disszertációm Alban Berg *Hegedűversenyéről* szóló részének megírásánál elsősorban Anthony Pople *Berg: Violin Concerto* című könyve volt legnagyobb segítségemre. Pople kutatási eredményei képezik saját vizsgálódásom alapjait. A *The Musical Times*-ban megjelent, a témához tartozó tanulmányok – Douglas Jarman: „Alban Berg, Wilhelm Fliess and the Secret Programme of the Violin Concerto” (*MT* 124/1682. (1983. április): 218-223.) és Herwig Knaus: „Berg’s Carinthian folk tune.” (*MT* 117/1600. (1976. június): 487.), valamint Max Rostal, Hans Keller: „Berg’s Violin Concerto: A Revision” (*MT* 95/1332 (1954. február): 87-88.) – rengeteg érdekességgel és hasznos információval szolgáltak. Karen Monson: *Alban Berg* (London; Sydney: Macdonald & Co. Ltd., 1980.) című munkája a keletkezési körülmények részletes ismertetésével volt segítségemre. Pernye András könyvéből (*Alban Berg*. Budapest: Gondolat, 1967.) megismerhettem a zeneszerzőt és munkásságát. Willi Reich fentebb említett, Bergről írt életrajzi könyvét is haszonnal forgattam. A Berg által a particellából a partitúrába minden bizonytal hibásan átmásolt ütemek felderítésénél az ide vonatkozó szakirodalmon kívül segítségemre volt az Universal Edition által 1936-ban kiadott kispártitúra és az 1996-ban megjelent kritikai kiadás. A hibák eltérő értelmezésének lehetőségében pedig megerősített a versenyműnek a Henle Verlag által 2009-ben közreadott legújabb nyomtatványa.

Bartók *Hegedűversenyének* (2.) elemzése során a leghasznosabb információkat Somfai László fent említett írásaiból nyertem. Orbán György korábban kiemelt tanulmánya nyomán

végeztem vizsgálódásaimat a versenymű tizenkéthangú részeinek felderítésekor. Ezek mellett Kroó György a *Hegedűversenyről* megjelent ismertetőjének (In: *Bartók kalauz*. Budapest: Zeneműkiadó, 1980.) logikai felépítése volt nagy segítségemre. A darab amsterdami és hágai bemutatója után közölt kritikákat összegyűjtő a *Zenetudományi tanulmányok X. Bartók Béla emlékére* (szerk: Szabolcsi Bence, Bartha Dénes Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962.) című kötetet szintén haszonnal forgattam. A Demény János szerkesztette Bartók-levelek (*Bartók Béla levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.) és a Denijs Dille összeállításában megjelent *Dokumenta Bartókiana* 3. kötetében (Budapest: Akadémiai Kiadó 1968.) található írások elengedhetetlen segítséggel voltak számomra a művek keletkezési körülményeinek felderítésében és a zeneszerző megismerésében. Az elemzés során a Boosey & Hawkes által megjelentetett kispartitúrát és szólóhegedű kottát használtam.

Bartók posztumusz versenyművének kutatásakor rengeteg új információt találtam Bónis Ferenc *Hódolat Bartóknak és Kodálynak* (Budapest: Püski Kiadó, 1992.) című könyvében. A Kroó György írta előbb említett *Bartók-kalauz* és Breuer János tanulmánya is („Adatok a két arckép keletkezéséhez” In: Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar zenei történelmi tanulmányok. Mosonyi Mihály és Bartók Béla emlékére*. Budapest: Zeneműkiadó, 1973. 279-288.) segítségemre volt.

Rendkívüli érdekességgel bírt számomra Rakos Miklós a *Zenekar* újságban megjelent írásainak gyűjteménye (Rakos Miklós: *A magyar hegedűjáték az európai kultúrában. Fejezetek a magyar hegedűjáték történetéből*. Budapest: Hungarovox Kiadó, 2002.) A kor zenei életének színes képe tárult fel előttem Szigeti József könyvét olvasva (*Beszélő húrok*. Budapest: Zeneműkiadó, 1965.).

III. MÓDSZER

Elsősorban feldolgoztam a szerzők komponálási technikájának, jellemzőinek, stílusjegyeinek témájában megjelent, majd a hegedűversenyekről kiadott nyomtatott és online irodalmat, melyek segítségemre voltak a művek keletkezési körülményeinek felkutatása és elemzése során. A dolgozat írása alatt folyamatosan kutattam a darabok közötti hasonlóságokat, különbségeket, összefüggéseket és külön figyelmet fordítottam a hangszerkezelés újdonságaira.

A műelemzéssel párhuzamosan hallgattam meg a versenyműveket, az ősbemutatóról készült felvételeket és későbbi előadásokat. A 20. század első felében tevékenykedő hegedűművészek művészi pályafutásainak és felvételeinek tanulmányozásakor különleges figyelmet szenteltem a játékmód, hangigény, technikai megoldások, stílus és kifejezés jellegzetességeire. A szerzők levelezéseinek és a korabeli kritikáknak az áttekintése is rendkívül hasznosnak és érdekesnek bizonyult.

Habár e három zeneszerző hegedűversenyének vizsgálata is segít abban, hogy betekintést nyerjünk, és alapvető konzekvenciákat vonjunk le a hegedű 20. század első felében betöltött szerepéről, egy teljes kép megalkotásához – mivel ez az időszak bővelkedik jelentős műalkotásokban – további kutatásokra van szükség. Jelen dolgozat remélhetőleg hasznos információkkal szolgál a témában érdeklődő olvasónak és inspirálja arra, hogy mind többet vizsgálódjon a századforduló óta a hangszer újszerű használatának jelentősége kapcsán.

IV. EREDMÉNYEK

A 20. század első felében a hegedűs előadóművészet látványos átalakuláson ment keresztül. A hangszer felé támasztott zeneszerzői igények megváltoztak, ami többek között új technikai megvalósításokat eredményezett. A stílus, a játékmód, a hangigény, s a szólóhegedű anyagának funkciója is mind tovább formálódott az aktuális zene elvárásainak megfelelően. A témában való kíváncsiságom ösztönzést nyert témavezetőm dr. Kovács Sándor által és javaslatára e három különböző arculatú zeneszerzőnek a hegedűversenyeit kezdtem tanulmányozni. A művek általános elemzése mellett gondot fordítottam arra, hogy hegedű-technikai szempontból is megvizsgáljam őket és felhívjam a figyelmet a hangszeres újításokra s helyet keressek a hegedű megváltozott előadói státuszának. Kutatásom során nem találtam olyan publikációt, ami a választott témával hasonlóképpen foglalkozott volna.

V. AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉG DOKUMENTÁCIÓJA

Bartók hegedűversenyét diplomakoncertemen szólaltattam meg 2007. április 25-én a Zeneakadémia nagytermében, az egyetem hallgatóiból alakult zenekar kíséretében, Szabad Attila vezényletével.

Bartók posztumusz hegedűversenyének első tételét 2004. június 18-án a miskolci zsinagógában adtam elő a Bartók+Csajkovszkij Operafesztivál keretében. Az Országos Főiskolai Vonósversenyen, Miskolcon szintén lehetőségem volt színpadra vinni ezt a darabot a győztesek gálakoncertjén, 2005. április 26-án Varga Krisztina zongoraművész kíséretével.

2006. március 15-én a *Két arckép* előadásában vettem részt, mint szólista az Egri Szimfonikus Zenekar közreműködésével az Egri Tavaszi Fesztivál nyitóhangversenyén, a Gárdonyi Géza Színházban. A koncertet Szabó Sípos Máté dirigálta. Ugyanezt a művet a Miskolci Egyetem Szimfonikus Zenekarával is volt szerencsém eljátszani 2006. szeptember 12-én a Miskolci Egyetem Díszaulájában, az évadnyitó hangversenyen, Török Géza vezényletével.

Bartók hegedűduóit több alkalommal vittem színpadra, többek között Szabadi Vilmossal 2009. augusztus 31-én és 2011. május 30-án a Festetics Kastély Tükörtermében, Keszthelyen.

A *Román népi táncok* hosszú évek óta képezi repertoáromat, legutóbb 2018. január 22-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban vonósnégyes átiratban adtuk elő Novák Zitával, Kondor Péterrel és Bartos Csabával.

Bartók zenekari *Concerto*-ját több alkalommal játszottam a Budafoki Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekarral.

Stravinsky *Pastorale*-ja, *Orosz tánca*, *Orosz chanson*-ja és *Elégiája* 2014. December 7-én került előadásra a Qatar Music Academy koncerttermében, Dohában. Zongorán közreműködött Zhivka Pescheva.